

NASELJAVANJE HRVATSKIH SELJAKA U SLOVAČKOJ I NJIHOV SOCIJALNI POLOŽAJ

K v ě t o s l a v a K u č e r o v á, Bratislava

Buna iz godine 1573 je bez sumnje jedan od vrhunskih oblika socijalne borbe seljaka u vrijeme kasnog Srednjeg vijeka. U ovome svome prilogu željela bih svratiti pažnju na jedan od oblika, kojim su seljaci nastojali ili izbjeći svom teškom položaju u Hrvatskoj ili ga riješiti, i to prije svega u onim krajevima, gdje je pojačano feudalno ugnjetavanje potencirala turska ekspanzija. Radi se o odlasku kmetova iz jednog feudalnog vlastelinstva u drugo, pa čak i o traženju novih ekonomskih i socijalnih uvjeta za realizaciju vlastitih mogućnosti življenja izvan granica Hrvatske. Način i tok odlaženja seljaka iz Hrvatske, sudbine i puteve traženja nove domovine, a kao glavno nove ekonomske i socijalne uvjete, u koje iseljeni hrvatski kmetovi dolaze na pojedinim feudalnim vlastelinstvima, želim dokumentirati u području današnje južne i jugozapadne Slovačke, dakle u onome području, koje je hrvatskoj povijesnoj javnosti u vezi s migracijom najmanje poznato, a dosada je to područje bilo i najmanje istraživano. Podaci, koje iznosim u svome prilogu proizlaze iz opsežnije rasprave, koja problem prati na širem teritoriju.¹ U ovome prilogu ću se iz čitave bogate i složene problematike koncentrirati uglavnom na sferu 3 pitanja:

I. Pojedine vremenske etape dolaska Hrvata u Slovačku,

II. Teritorijalni opseg ove migracije,

III. Ekonomske i socijalne prilike hrvatskog pučanstva, koje se nastanilo u Slovačkoj.

Navedene probleme sam izabrala zbog toga, jer smatram, da oni mogu biti jednom od polaznih točaka kod upoznavanja nekih ekonomskih i socijalnih pojava hrvatskog kmetstva u 16—17. st., a mogu u širem smislu biti od koristi i za temu i cilj što ih sebi postavlja kao zadatak simpozij u povodu 400-te godišnjice bune Matije Gupca.

Iz široke socijalne palete migracije (emigrirali su praktički svi socijalni slojevi) koncentrirat ću se na klasu kmeta-seljaka, jer je migracija kmetova bila po svome broju i po svome ekonomskom značenju najizrazitija. Po strani ostavljam analizu teritorijalnog podrijetla emigranata, opisivanja kakvi su

¹ Problematiku pratim u monografiji, koja izlazi u nakladi Slovačke akademije nauka, pod radnim naslovom »Srbi i Hrvati u Srednjoj Evropi u 16—17. st.«

poloŕaj kmetovi imali u staroj domovini i podrobnog opisivanja oblika i naĕina preseljenja puĕanstva, te istraŕivanje migracionih metoda u Hrvatskoj, a zatim na ŕirem teritoriju srednje Evrope (podruĕje danaŕnje Mađarske, Austrije).² Jednako tako nema u ovom prilogu dovoljno prostora posvetiti se problemu jezika i asimilacije u novoj sredini, obrazovanja i kulture i niza drugih pitanja, bez prouĕavanja kojih studij tako velike seobe puĕanstva u 16. st. iz jugoistoĕne u srednju Evropu ne bi bio potpun.

Jedan od temeljnih uzroka migracije 16. st. jest uniŕtavajuĕa snaga turske ekspanzije, koja guŕi trgovinu, obrt i poljoprivredu i decimira temeljni faktor feudalne ekonomike — kmetku radnu snagu. Posljedica takvog stanja a istodobno i daljnji bitan razlog iseljavanja jeste teŕki socijalni poloŕaj hrvatskog seljaka. Temeljni uvjet, koji je omoguĕio preseljavanje puĕanstva bijaŕe produbljivanje povezivanja okljaŕtrene Ugarske i Hrvatske osobom zajedniĕkog vladara, kao i odnosi posjeda ugarskog i hrvatskog plemstva. Poznato je, da je vrlo mnogo plemića imalo svoja imanja istodobno i u Ugarskoj i u Hrvatskoj, te da je dodjeljivanjem imanja i zemljiŕta u Ugarskoj Ferdinand pridobivao i zadrŕavao svoje potrebne privrŕenike, a plemstvo je takvim darovima sebi nadoknađivalo ŕtete ŕto ih je pretrpjelo na teritoriju Hrvatske. Tako su mnogi hrvatski feudalc i stekli imanja i u Slovaĕkoj. Polazeĕi od tih ĕinjenica migracija Hrvata u 16. st. dobiva oblik organiziranog preseljavanja, koje izravno planira ili barem iskoriŕtava feudalac, da bi tako doŕao do radne snage za svoju zemlju. U ekonomskim odnosima to je prebacivanje osnovnog kapitala feudalnog gospodarstva. Kapitala, kojega znaĕenje raste s naglim smanjivanjem puĕanstva, koncentracijom zemljiŕta i racionaliziranjem poljoprivredne proizvodnje na teritoriju danaŕnje Slovaĕke. To viŕe, ŕto se u cijeloj Ugarskoj pokazao nedostatak radne snage veĕ u 15. st., no glavno u 16. st. To pomanjkanje radne snage izviralo je iz samog feudalnog sistema a oĕevidno jako se pojavilo naroĕito nakon krize i seljaĕkog rata u godini 1514. Za 15. st. moŕe se uzeti da je 50 do 60% zemljiŕta u Ugarskoj ostalo bez moguĕnosti obrađivanja, a u 16. st. to se stanje joŕ i pogorŕalo.³

Proces depopulacije zahvatio je i Slovaĕku. U velikoj mjeri bio je smanjen broj stanovniŕtva npr. u ŕupanijama bratislavskoj i nitrijanskoj. U zapadnoj Slovaĕkoj je na poĕetku 16. st. toliko napuŕtenih ili tek djelomiĕno napuĕenih naselja, da tu moŕe naĕi svoj dom gotovo tek toliko kmetova, koliko ih ondje ŕivi. S obzirom na ĕinjenicu, da je Gornja Ugarska, dakle teritorij danaŕnje Slovaĕke, u velikoj mjeri suplirala onaj dio Ugarske, ŕto su ga okupirali Turci, nije se mogao zanemariti ni ekonomski prosperitet baŕ toga teritorija. Konaĕno, relativni mir u periodu turskih najezda bijaŕe baŕ onaj momenat, koji je jugozapadnu i zapadnu Slovaĕku predodredio za jedan od teritorija migracije Hrvata.

² O tim pitanjima usporedi poblishe: K. Kuĕerova, Preseljavanje Hrvata u Slovaĕku u 16. stoljeĕu (*Slavenske studije — povijest VIII*, 1966, 5—69. K. Kuĕerova, Uz problematiku hrvatske kolonizacije u Slovaĕkoj u 16. stoljeĕu.) ĕehoslovaĕka i Jugoslavija. Iz povijesti ĕehoslovaĕko-jugoslavenskih odnosa. Bratislava 1968, 68—76). K. Kuĕerova, Migracija srpskog, bosanskog i hrvatskog puĕanstva sa Balkana u srednju Evropu kao posljedica turskih ratova. (*Studia Balcanica Bohemo-Slovaca*, Brno 1870, 96—102).

³ I. Szabo, Hanyatlo jobbagysag a kozepkod vegen. (*Szazadok* 1938, 36).

*

I. Kronološki može se migracija Hrvata na teritorij današnje Slovačke razdijeliti u tri veće etape:

a) prvi veliki val hrvatskih kmetova došao je u 40-tim godinama 16. st. Taj je val značajno pojačao starije hrvatsko naseljavanje iz 30-tih godina (npr. u Zagorskoj Bistrici, Mastu itd.). Kulminaciona točka toga vala je godine 1548.

b) drugi veći val emigrirao je u 50-tim godinama, a kulminirao je u god. 1552. i 1553.

c) zadnji veći val stigao je u Slovačku krajem 60-tih godina, završavajući u 70-tim godinama 16. st. Ovo su, pogotovo što se tiče broja hrvatskih doseljenika svakako vrhunski periodi sustavnijeg većeg ili manjeg naseljavanja kroz cijelo 16. st. Ti periodi predstavljaju primarnu i sekundarnu migraciju (iz današnje Mađarske i Austrije), no to se zbiva također i kao imigracija u okviru zapadnog i jugozapadnog dijela današnje Slovačke.

II. Teritorijalno hrvatska migracija zahvaća tri osnovna teritorija, koji se i po narječjima razlikuju:

1) oblast ili teritorij Zagorja negdje čak sve do Skalice, koji je teritorij što se tiče jezika srodan migraciji u moravskom Podyji i u gradišćanskim oblastima Austrije.

2) teritorij koji zahvaća predjele ispod Malih Karpata, gotovo sve do Pieštana. Tu prevladava kajkavsko narječje, premda se stapanje dijalekata hrvatskih seljaka, koji su se tu našli iz raznih krajeva Hrvatske, ponegdje ispoljilo u mješavinu dijalekata, kao npr. u Hrvatskom Grobu, gdje je narječje bilo čakavsko-kajkavsko-štokavsko.

3) teritorij uz Dunav, i to kao glavno okolica Bratislave, a djelomično i predjeli južno i jugoistočno od tog teritorija uz Dunav. U taj teritorij se ubrajaju naselja Čunovo, Jarovci i Rusovci, koja su naselja spadala k Mošonskoj stolici (biskupiji?), a sastavni su dio naseljavanja Hrvata u teritoriju iza Dunava.

Prije nego što dadem vremensku i teritorijalnu skicu ili crtež naseljavanja Hrvata u Slovačkoj, treba ukratko sažeti kriterije, kojih se prije svega moguće držati, a i potrebno ih se je držati pri određivanju hrvatskog etniciteta u Slovačkoj. Nakon složene i komplicirane analize izvora i područne literature došla sam do zaključka:⁴

a) osnovni kriterij određivanja hrvatskog etniciteta za teritorij Slovačke jeste direktno označivanje porijekla naseljenika bilo s gledišta teritorijalnog ili s gledišta etničkog (npr. ex Croatia, Croata Zagrabienensis ili slično) u materijalu izvora.

b) slijedeći kriterij može biti utvrđivanje jezika, kojim naseljenici govore.⁵ No za slovački teritorij to nije siguran kriterij. Postoji, naime naselje Velike Šenkvice i Male Šenkvice, u kojem naselju je na određeno vrijeme brojčana

⁴ K. Kučerova, Srbi i Hrvati, usporedi sa primjedbom broj 1. U spomenutom radu poglavlje Zadaci, metoda, izvori.

⁵ U tome smislu najizrazitiji izvor su kanoničke vizitacije. Usporedi npr. V. Bucko, Pokret reformiranja u ostrogonskoj nadbiskupiji do god. 1564, Bratislava 1939, 123—233. L. Nemethy, Series parochiarum et parochum archidioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus. Esztergom 1894.

nađmoćnost hrvatskog pućanstva jeziĕno apsorbirala dio slovaĕkog pućanstva, koje je s njima zajedno ųivjelo, i koje se slovaĕko pućanstvo nauĕilo govoriti hrvatski. Ta pojava postojala je s ograniĕavanjem većinom u onom vremenskom periodu kad je u naselju postojala brojĕana nađmoćnost Hrvata, hrvatska ųkola, svećenik, mise.⁶

Preostaci takve pojave zamiru u procesu rađanja slovaĕke narodne svijesti u 19. st.

c) pri ĕestoj ųkrtosti potrebnog materijala za izvore, preostaje historićaru ponekad tek prouĕavanje imena i prezimena. Dok je u neslavenskom miljeu Austrije i Donje Ugarske (danaųnje Mađųarske) takvo prouĕavanje gotovo posve sigurni vodiĕ kod odreĕivanja hrvatskog etniciteta, to u slovaĕkom miljeu moųe biti tek pomoćni kriterij. Ne uzevųi u obzir krsno ime, zapis kojega nemamo uvijek na dispoziciju, prezimena s nastavkom -iĕ i -oviĕ mogu se kao dokaz juųnoslavenskog, respective hrvatskog etniciteta primiti tek nakon temeljite historijsko-filoloųke kritike. Pravljenje prezimena s nastavnicima -ich, -ovich, -iĕ, -oviĕ jeste, naime stara praksa pravljenja prezimena i u Slovaka, ųto proizlazi iz procesa stvaranja normi slovaĕkog jezika. Kao dokaz mogu se navesti porezne listine iz nitrijanske stolice (biskupije?) već iz godine 1494, dakle neosporno iz godina prije vremena migracije, a joų k tome iz naselja u okolini Topolĕiana, ųabokrieka i Bojnica, koja naselja nije dotakla hrvatska migracija. U naseljima Jasovci, Nadlice, Oslany, Ćerenjani itd. nalazimo zapisan ĕitav niz imena tipa: Wankowycz, Ondressowycz, Monich, Markowytz, Janouich, Pathrowich, Hekkowich itd.⁷ No i u trenĕinskoj stolici (biskupiji?) u okolici Ilave (Symonovwich, Holawich), ili u okolici Hnuųte i Tisovca.⁸

Pri prouĕavanju materijala iz oblasti dokazane migracije treba uzeti u obzir redovitu praksu zapisivanja ųto ga je vrųio pisar, koji je zapisivanju dao oblik primjeren svojim jeziĕnim sposobnostima i obrazovanju. Takoĕer ne treba zaboraviti da se ime novog naseljenika moglo zbog raznih razloga promijeniti.⁹ U sistemu prezimena u izvorima slovaĕke provenijencije, ima, dođuųe, i vrlo tipiĕnih prezmena, koja neosporno pripadaju juųnoslavenskim etniĕkim skupinama (Habdeliĕ, Stanĕiĕ, Jakųiĕ, Bilaųiĕ, Bakiĕ itd.). No smatrati da su sva prezimena na -oviĕ, -iĕ juųnoslavenska, dovelo bi nas do apsurdnih zakljuĕaka, koji bi već u 16. st. vrlo krivo prikazali etniĕku sliku cijelog podruĕja.

No rezultati radnog iskustva otkrili su drugu oblast istraųivanja, koja dosada gotovo i nije bila upotrebljavana, a koja moųe biti sigurna vodilja i kriterij pri utvrĕivanju hrvatskog etniciteta na teritoriju danaųnje Slovaĕke. To je

d) onomastika s preciznim historijsko-jeziĕnim istraųivanjima naziva pojedinih naselja i općina.

⁶ J. Dubovský, Ekonomsko-politiĕka povijest ųenkvica. (400 godina ųenkvica. Bratislava 1966, 7—60).

⁷ E. Fugedi, Nyitra megye betelepulese. Budapest 1938, 64—68.

⁸ B. Varsik, Narodnosni problem trnavskog sveuĕiliųta. Bratislava 1938, 73—74. Za trenĕinsku biskupiju mnogo prezimena ovoga tipa iz 14—15 st. donosi Fekete-Nagy A. Magyarorszag tórtónelmi foldrajza a Hunyadiak koraban. IV. Trencsen varmegye. Budapest 1941, 88, 89, 93, 100, 101, 154 i druge.

⁹ D. Lehotska, Razvoj slavenske society u Bratislavi do kraja 16. stoljeća. (Slavenska Bratislava II—III, 1950, 31—33).

*

Dolazak hrvatskih seljaka u Slovačku i kolonizaciju ili rekolonizaciju pokušat ćemo rekonstruirati na nekim izabranim tipovima naselja. Počeci odjelitih ili pojedinačnih dolazaka Hrvata u Slovačku sežu čak do 20-tih godina 16. st. Prije, ali uglavnom nakon bitke kod Mohača 1526, doselili su se u Slovačku hrvatski plemići, ponajviše manji vlastelini, da bi ovdje kao činovnici na raznim imanjima našli mogućnost egzistencije. Oni se raspršuju po cijeloj Slovačkoj, ubrojivši tu i sjeverne županije, a vrlo često baš ovo niže plemstvo posreduje kod preseljenja kmetova, te istodobno postaje i neke vrsti lokatora u naseljima u zapadnoj Slovačkoj. Za nagradu dobiva posjed i različite slobode, ekonomske povlastice ili porezna olakšanja. Izvori dokazuju da je takav lokator bio npr. u Šenkvicama (Benič) ili u Nahaču (Pauličić) i slično.¹⁰

Pojedinačno pojavljuju se u Slovačkoj Hrvati iz nižih socijalnih klasa već prije god. 1526. Npr. obrtnici, trgovci no također i kmetovi. Tako npr. u god. 1506. zapošljava grad Bratislava na svojim imanjima klesara Hrvata. Prema pisanim izvorima njega se smatra osnivačem današnjeg mjesta Lamača.¹¹ Masovna migracija se ostvarila tek nakon godine 1526. Jedno od prvih naselja, u kojima su se Hrvati smjestili bijaše Zagorska Bistrica u predjelu Zagorja (Zahoria), sjeverozapadno od Bratislave. Dosadašnja istraživanja dozvoljavaju da se godina 1529. smatra kao datum dolaska Hrvata.¹²

Prvi pisani dokument o tome da su u naselju postojali Hrvati jeste tek iz godine 1548, kad je Bistrica zapisana kao naselje Slovaka i Hrvata. Godine 1561. konstatira vizitator bratislavske biskupije, da u Zagorskoj Bistrici djeluje hrvatski svećenik i to glagoljaš.¹³ Negdje nakon naselja Zagorska Bistrica kolonizirali su Hrvati i naselje Mast, koje je god. 1534. evidentirano kao »villa Crouacorum«.¹⁴

Predio takozvanog slovačkog Zagorja, bio je, međutim, kao cjelina naseljen Hrvatima tek u 40—50-tim godinama 16. st. Godine 1548. osnovalo je deset hrvatskih brojčano velikih obitelji naselje Pajštun (danas Borinka). Iste te godine došli su u manjem broju u naselje Vysoka kraj Morave, Zohor, Lozorn, Gajar i raširili se po cijelom vlastelinskom imanju Pajštun. koje je u to vrijeme bilo vlasništvo Gašpara Seredyj-a.¹⁵ Na vlastelstvu Devin, koje je pripadalo obitelji Bathory izvori označuju dolazak Hrvata tek 50-tih godina 16. st. No ovo datiranje zasada treba smatrati nezavršenim, jer mi nije bio pristupan arhivski materijal Devinskog vlastelinstva, koji se materijal nalazi u Austriji.

¹⁰ Usporedi npr. Urbar vlastelinstva Pezinok i Sveti Jur iz god. 1617. (*Državni slovački centralni arhiv Bratislava*, fond Centralni arhiv obitelji Palfy, zatim UPA. Arm. III. Lad. 2, fasc. 1 nr. 4). *Arhiv grada Trnave*, fond Testimoniales 1, 1. Chtelnica 1. VIII. 1958.

¹¹ A. H u š č a v a, *Povijest Lamača*, Bratislava 1948, 34—35.

¹² Poblje usporedi Kučerova, *Preseljavanje Hrvata*, 27.

¹³ »Bystrycz villa Sclauorum et Croacorum« uz god. 1548 (*Inquisitio proventum ad Sanctum Georgium die XV Decembris 1548 facta. Orig. u Magyar Orszagos Leveltar Budapest*. Camara U et C f. 95/12, pag. 161—168. »In hac villa populus Croaticus habitat. Mathias... plebanus Glagolita.« (Visitatio praepositurae Posoniensis ex a. 1561 ed. V. B u c k o, s. 132. A uz godinu 1562 vizitator dodaje: »Plebanus Glagolita Mathias... missam celebrat lingua Croatica...« Ibidem, s. 143.

¹⁴ Kučerova, *Preseljavanje Hrvata*, 30.

¹⁵ N. dj. 27 i slijedeće.

Imamo dokumenat o tome, da je Andrej Bathory smjestio na svojim zemljištima hrvatske seljake i godine 1562. im dodijelio crkveno zemljište u gradiću Devin, koji su prije toga Turci vrlo opustošili, tako da je ostao nenastanjen. Hrvati su ovdje tokom 16. st. sačinjavali sloj seljaka pored sloja obrtnika nje-maĕke narodnosti.¹⁶

U susjednom naselju Devinska Nova Ves se hrvatski etnikum manifestirao mnogo izrazitije i trajnije. Godine 1559. bilo je naselje prvi put zapisano kao Horwath Wyfalu (dakle Hrvatska Nova Ves, ili Hrvatsko Novo Selo), što dozvoljava da smatramo kako je već prije bilo naseljeno, vjerojatno 40-tih godina.¹⁷ Broj Hrvata se u naselju održao i izvan svake sumnje dopunjavao i sekundarnom migracijom iz Gradišća i Moravske. U Devinskom Novom Selu se još i sve do danas u nekim obiteljima govori hrvatski. U naredno naselje vlastelinstva Devin, Dubravka došli su Hrvati vjerojatno u drugoj polovini 60-tih godina, ili na početku 70-tih godina 16. st. Dubravka, koja je danas sastavni dio Bratislave, odigrala je u prošlosti zbog velikog broja Hrvata ovdje nastanjenih, kao i zbog svoga položaja, znaĕajnu ulogu jednoga od središta, u kojima su se na crkvenoj bazi (u ovdašnjoj crkvi posvećenoj svetima Kuzmi i Damjanu) sastajali Hrvati iz današnje Austrije, Mađarske i Slovaĕke. Puĕka tradicija tvrdi, da su stanovnike Dubravke oni iz okolnih naselja nazivali »tatarima« ili »bošnjacima«. Veliki broj raznih naziva dokazuje da su tu bili Hrvati. Npr. dio polja zove se Poduornice-Podvornice, livada se zove Draĕice. Nabrojiti ćemo još bar nekoliko od brojnih naziva: Konuopni dieli, Dugi dieli, Krĕace, Moĕvarke, brige, briĕite, gluoĕie, tablica, kipac, lanenica, krĕe, Malo gušte, Zalugi, Zdienĕac itd. . .

Poĕetkom 50-tih godina, no uglavnom 60-tih godina 16. st., naseljavali su se Hrvati, no takoĕer i Srbi u okolici zapadnoslovaĕkog gradića Holiĕ i Skalica, te na šaštinsko-holiĕkom vlastelinstvu, kojega vlastelinstva je u 16. st. postala suvlasnik obitelji Bakiĕ, srpskog porijekla. Baš mjesto Skalica bijaše ono, koje je na svom teritoriju (neobiĕno pogodnom za vinogradarstvo) smjestilo hrvatske izbjeglice. Godine 1569. izdao je gradiĕ Skalica utemeljiteljnu listinu, izmjerivši 32 parcelirana naselja na dotad neobraĕenoj zemlji, kojom listinom su novi kmetovi bili na dvanaest godina osloboĕeni od svake tlake i daĕbina. Tako je nastalo naselje, koje tek kasnije nalazimo zapisano kao Senkvicz alias Mokra Vesz (1583), Horvatfalu (1585), Charvaty za Hajem (1595), a od god. 1608. fiksirao se naziv Mokry Haj.¹⁸

Slijedeće podruĕje u Slovaĕkoj gdje su se Hrvati naselili, no duĕe se nisu zadržali (s iznimkom Hrvatskog groba i Šenkvice) jest podruĕje ispod Malih Karpata, gdje su se prostirala feudalna vlastelinstva Sveti Jur i Pezinok, Crveni Kamen, Dobra Voda i Smolenice i imanja grada Trnave. Migracija je ovdje protekla od 30-tih do 70-tih, pa ĕak i do 90-tih godina 16. st. Godine 1536. Hrvati su u Suhoj nad Parnou, te u Šelpiciama god. 1539. Na Crveni Kamen

¹⁶ Visitatio praep. Poson. ex anno 1562, ed. V. B. u c. k. o, 141—142.

¹⁷ Na kolonizaciju iz 40-tih godina 16. st. upućuju dikalni popisi iz bratislavske biskupije iz god. 1541, 1548, 1557. itd. Za prvu pojavu naziva Horwath Wyfalu usporredi Privatna imanja bratislavskog kaptola, Capsa 2, fasc. 11, nr. 8 (*Drĕavni slovaĕki centralni arhiv Bratislava* — dalje SSUA).

¹⁸ Utemeljiteljnu listinu publicirao je J. Š a t e k u malom jubilarnom zborniku: *Mokry Haj* (1569—1969), Skalica 1969, 6—7.

je najveći broj Hrvata primila obitelj Fugger, i to u grupi godine 1540, a uglavnom u naselja Dlha, Dubova, Vištuk, Nemečin (danas to naselje više ne postoji), u kojim su naseljima Hrvati u 16. st. činili većinu pučanstva. Such i Vištuk možemo čak u 16. st. označiti kao posve hrvatsko naselje. Na vlastelinstvu Crveni Kamen bilo je najveće i najčešće kretanje pučanstva. Naročito su se Hrvati, nezadovoljni uvjetima života u koje su stigli, a u usporedbi s drugim vlastelinstvima manje priputani uza zemlju, često selili po teritoriju samog vlastelinstva, pa čak i odlazili. Ovdje se nisu udružili. Ukoliko su ostali, brzo su se asimilirali. U naseljima vlastelinstva Pezinok i Sveti Jur nalazimo Hrvate od 40-tih godina. Bili su većina pučanstva i najdulje su se zadržali u Velikim Šenkvicama, kamo su došli najkasnije, godine 1553, u Malim Šenkvicama, koje su Hrvati osnovali god. 1594 i u Hrvatskom Grobu, gdje su se naselili god. 1548. ili nešto kasnije. Velike Šenkvice, naselje, u kome dugo nitko nije živio te je bilo pusto i zanemareno, Hrvati su rekolonizirali. U mjestu, koje je još i danas neobično pogodno za vinogradarstvo, nastanili su se bjegunci, vjerojatno uglavnom iz Kostajnice, kako to tvrdi urbar iz god. 1617.¹⁹

Zahvaljujući vinogradima Hrvati Velikih Šenkvica, za razliku od većine drugih naselja, relativno su bogati već u 17. st. Hrvatska većina pučanstva sa svojim vlastitim svećenikom i učiteljem dugo je zadržala jezik i etničku kompaktnost. Još krajem 18. st. stoje na čelu naselja Hrvati, a hrvatskim narječjem, pomiješanim sa slovačkim izrazima se govorilo još u god. 1830.²⁰ Male Šenkvice osnovali su siromašni doseljenici iz Hrvatske. Vlastelin, feudalac Štefan Illes-hazy, odredio im je darovnicom iz god. 1594., i to kao nadničarima, teren u naselju Velike Šenkvice, s time, da zemljište iskrče te da osnuju selo Maly Sisak (Kiss Csiszek).. Urbar navodi god. 1617. naziv »Kys Senkwicz« i god. 1618. »Kys Senkwicz alias Zuzek«. U narodu se naselje još u 18. st. nazivalo »Czerowo Berdo«, skraćeno »Czerowo« ili »Czerowe.«²¹

Hrvatski jezik i narodna svijest su se dugo zadržali i u Hrvatskom Grobu, u kojemu su Hrvati živjeli zajedno sa Slovacima već tamo nakon godine 1548. Danas su tu ostala samo imena, a u sjećanju najstarije generacije rezidua iz hrvatskog jezika. Zanimljivu sliku o etnicitetu toga naselja u prošlosti pružaju imena na nadgrobnim spomenicima mjesnoga groblja. Vrlo često je npr. ime Jajcaj.

Na vlastelinstvima Dobra Voda i Smolenice nastanili su se hrvatski seljaci krajem 40-tih godina 16. st. Tada je na vlastelinstvu bilo vrlo mnogo zemljišta zanemarenog, a neka naselja, kao npr. Nahač i Bohunice bila su posve napuštena i pusta, a mnogo zemljišta djelomično i zaraštena šikarom. Čak i Chtelnica, koju su nazivali »Ein grosser Markt« bila je u velikoj mjeri nenaseljena, tako da je vlastelinstvo bilo prisiljeno god. 1568. objaviti raspis o trogodišnjoj slobodi za one seljake, koji bi obradili zapuštena zemljišta. A negdje nakon te godine je lokator Marek Horvath Pauličič posredovao da vlastelinstvo dobije radnu

¹⁹ Urbar vlastelinstva Pezinok i Sveti Jur iz god. 1617 (ŠSUA Bratislava UPA, Arm. III. Lad. 2. fasc. 1, nr. 4).

Ibidem Arm. III. Lad. 6, fasc. 6 nr. 18 i 21. O narječju usporedi A. V a c l a v i k, Podunavsko selo u Čehoslovačkoj, Bratislava 1925, 32, 111—112. V. V a ž n y, Čakavsko narječje u slovačkom podunavskom kraju, Bratislava 1927, 3—8.

²¹ M. J. K o v a č i ć, Commentatio de patria, vita, fati et scriptis nobilibus Gabrielis Kolinovics Senquicziensis, Pešta 1789, 17.

snagu, i to hrvatske seljake, naročito za naselja Dechtice, Nahač, Igram, Lošonec, a čini se i za Chtelnicu. Godine 40-te našli su i u slobodnom kraljevskom gradu Trnavi i u Ružindolu rada hrvatski obrtnici, a u naseljima oko Trnave počinju i hrvatski seljaci graditi svoje kućice.

U pridunavskoj, narodnosno pomiješanoj oblasti, ne nalazimo toliko hrvatskih naseljenika, kao u prije spomenutim, pretežno slovačkim krajevima. U samoj Bratislavi ima Hrvata već početkom 16. st., a oni su vrlo vješti obrtnici zajedno sa Srbima, koji su se ovdje nastanili na periferiji, koja je po njima bila prozvana »Rackym gradom«, a pretežno su se bavili trgovinom. Seljaci dolaze u sela s valom u 40-tim godinama, no i kasnije. U Rači, Vajnorima, Majci Božjoj nisu Hrvati nikada predstavljali većinu, pa su se brzo asimilirali u njemačko-slovačkom i mađarsko-slovačkom miljeu.

Još treba spomenuti naselja Čunovo, Rusovce i Jarovce, koja naselja su bila kolonizirana s onim valom u Mošonskoj biskupiji mnogo prije. O postojanju Hrvata u naselju Čunovo imamo pismeni dokaz već iz god. 1518, a u Jarovcama iz god. 1522.²²

Iz svih tih spomenutih naselja Hrvati su se raspršili običnim načinom imigracije, a također i infiltracije iz susjednih oblasti, naročito u pograničnim teritorijima u mnoge dijelove zapadne Slovačke i relativno brzo su se asimilirali. Proces asimilacije velike većine Hrvata u slovačkoj sredini s jedne strane, a činjenica, da su se neka takozvana hrvatska naselja održala sve do nedavna, ima svoje objektivne i subjektivne razloge, koji zaslužuju da ih se detaljnije i koncentriranije rastumači. No jedna stvar je vrlo vrijedna pažnje za razliku od susjednih oblasti Austrije ili Mađarske, naime, da je proces asimiliranja Hrvata u Slovačkoj prošao vrlo brzo, negdje već u 16. i 17. st. Kao mali primjer dovoljno je uzmimo navesti, da su mnogi Hrvati iz Slovačke, koji su studirali na sveučilištu u Trnavi već početkom 17. st. upisani kao Slovaci.²³ U 20. st. hrvatski se element zadržao još samo u naseljima Devinska Nova Ves, Hrvatski Grob, Čunovo i Jarovce. U duhu i smislu regionalističkih nastojanja oživljava hrvatska tradicija u Šenkvicima. U Devinskom Novom Selu govore neki stanovnici u obitelji hrvatski, no također i slovački. Svijest o hrvatskoj prošlosti je ovdje jača nego u Jarovcima ili Čunovu, gdje se govori hrvatski, no također i slovački, mađarski ili njemački. Kao što se vidi, radi se o neznatnom broju naselja, u kojima su ostala rezidua hrvatske prošlosti. Radi se o naseljima, koja su relativno međusobno dosta udaljena.

*

III. Rekli smo već, da je unatoč raznolikosti socijalne strukture migracije Hrvata u 16. st. najveći broj doseljenika sačinjavala klasa kmetova. Njeni ekonomski i socijalni uvjeti nisu se mogli niti preseljenjem u osnovi izmijeniti, jer se nisu izmijenili temelji iz kojih su polazili, to jest feudalni proizvodni odnosi, koji su bili jednaki u feudalnoj Hrvatskoj kao i u feudalnoj Slovačkoj. Socijalni i ekonomski položaj kmeta mogao se tek relativno poboljšati time,

²² Conscript. Mosonien. ex a. 1518, 1522. (*Magyar Orszagos Leveltar*, Budapest, Camara A 2640, fol. 17—17 v. A 2643.)

²³ K. Kučerova, Južni Slaveni na trnavskom sveučilištu u 17. st. (*Slavenske studije — povijest XI*, 1971, s. 195—223.)

da je živio i radio u mirnijim krajevima, koji su bili udaljeni od izravnih i čestih najezda Turaka. Zatim da je bio lišen dvostrukog iskorištavanja od vlastitog feudalca i Turčina, da je od vladara, a također i od svog novog vlastelina dobio takozvanu kolonizacionu slobodu itd. Sve to, međutim, kao i ostali nena-vedeni faktori nisu mogli u osnovi ništa promijeniti u položaju seljaka. Ne smije se zaboraviti ni na činjenicu, da su hrvatski kmetovi u velikoj većini došli u novu domovinu siromašni. Velika teritorijalna udaljenost između domovine i novog boravišta nije dozvoljavala, da seljak, uz one mogućnosti koje je imao, preveze neki veći dio svoga vlasništva. To dokazuje npr. i činjenica da hrvatski seljaci nisu mogli u svom novom boravištu dulje vremena sagraditi svoje kuće, nego su stanovali u drvenim kućicama, kolibicama, koje izvori nazivaju »turrigula«. Uvjeti života ugarskih, slovačkih pa prema tome i hrvatskih kmetova u 16. st. bili su već unaprijed određeni neravnopravnim ekonomskim razvojem u procesu takozvanog drugog kmetstva, što rezultira iz neravnopravne socijalne pozicije kmetova na pojedinim vlastelinstvima ili u pojedinim geografskim regionima.

Svi Hrvati, koji su se doselili u Ugarsku, bili su god. 1540. oslobođeni državnog poreza na 6 godina.²⁴ Od crkvenih dažbina nisu bili u Slovačkoj oslobođeni. Početnu poziciju doseljenih Hrvata određivao je većinom ugovor, na osnovu kojega su bili primljeni te se naselili. Nažalost sačuvano je vrlo malo takvih listina. Sa teritorija današnje Slovačke samo 2, koje se odnose na Hrvate: za naselje Male Šenkvice i Mokry Haj.²⁵

Od vlastelina dobivali su novi naseljenici, pa tako i Hrvati, određenu kolonizacionu slobodu. Ona se sastojala od toga, da su bili oslobođeni gotovo sviju dužnosti prema vlastelinu, bilo radnih ili novčanih, i to na onoliko vremena koliko je vlastelin pretpostavljao, da je potrebno da bi se mogla obnoviti zemlja i postići neka uroda na toj zemlji. Rokovi dokle su bili oslobođeni dažbina bili su razni, već prema pojedinim terenskim uvjetima, te u kojoj su mjeri pojedina naselja bila zapuštena. Taj rok se kretao u razmjeru 3 — 6 — 8 godina, a ako je trebalo zemljište iskrčiti, onda i 12 godina.

Osnova kmetove egzistencije uopće bila je zemlja. Važno je bilo dakle, kako je bila izmjerena, a važni su bili i uvjeti pod kojima se naselio. Mjerenje dodijeljene zemlje je naravno bilo razno, već prema geografskim uvjetima, karakteru zemlje u okrugu, veličini tog okruga, te veličini i karakteru samog vlastelinstva itd. Na području današnje Mađarske (šopronska biskupija) veličina zemlje se prema Adolfu Mohlu npr. kretala oko 30 ugarskih jutara obradive zemlje (znači niti cijelih 13 ha) te okruglo jedno jutro livade i šume.²⁶ Na području Slovačke na vlastelinstvu Crveni Kamen se u drugoj polovini 16. st. kretala dodjela zemlje od 3 do 15 gwanta, na najčešće se radilo samo o 6

²⁴ Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium XL, 36.

²⁵ Original utemeljiteljne listine za Male Šenkvice zaveden u UPA pod sign. Arm. III, Lad. 6, fasc. 6, nr. 1 nije se sačuvao. Sadržaj te listine znamo iz potankog regesta u elenchu UPA zv. III/I. O utemeljiteljnoj listini Mokrog Haja usporedi s primjedbom 18. Broj utemeljiteljnih listina hrvatskih naselja nije velik niti s ostalih teritorija. Za Gradišće usporedi J. H u r s k y, Depopulacija i asimilacija slavenskih općina u Gradištu. Praha 1952, dvije listine, koje su za tu oblast sačuvane vidi na str. 326—330.

²⁶ A. M o h l, A Horvatok bevandorlasa 1533-ban. Budapest 1915, 27. Usporedi također M. U j e v i ć, Gradišćanski Hrvati, Zagreb, 1934, 26.

gwanta.²⁷ Ako je jedan gwant bio otprilike velik kao ugarsko jutro, onda se radilo još i o manjem izmjerivanju (6.5 ha), dakle za polovicu manjoj dodjeli zemlje nego u šopronskoj biskupiji. O veličini dodjela zemlje na cijelom vlastelinstvu Sveti Jur i Pezinok u 16. st. nema doduše podataka u urbaru, no u god. 1618. navodi se u naselju Velike Senkvice, da imanje jednog seljaka mjeri 16 ugarskih jutara, dok je gospodarstvo pojedinog nadničara imalo tek 3 jutra. 162 kmetske obitelji, koje su bile napoličari, imaju svaka 8 jutara zemlje, vinograd, a ponegdje i krĕevinu. Na seljaĕkom gospodarstvu ima i pokoje govedo ili koze, a u vrtu se uzgaja repa a i zelenje. Ako je u gospodarstvo spadala i livada, ona je bila u veličini 7 kosaca. U vlastelinskim šumama, na neoranoj zemlji i po strništima pasli su stanovnici naselja veliki broj goveda. Skoro svaki seljak imao je tu manji komad zemlje dodijeljen njemu na uŕivanje, a 62 obitelji od cjelokupnog broja 162 imale su vinograd.²⁸ Niti urbari vlastelinstva Dobra Voda i Smolenice ne navode naĕin dodjele zemlje. Samo u naselju Paderovce navodi se 12 jutara zemlje uz jednu kuću. U gospodarstvo po pravilu pripada livada i vinograd.²⁹

Granica duŕnosti kmeta prema vlastelinu, to jest duŕnosti u novĕanom davanju, naturalijama i radnim obavezama, utvrĕena zakonom iz god. 1514. nije se u praksi odrŕavala. Cenzus-najamnina, koja se plaćala vlastelinu za uŕivanje zemlje na jedan zlatnik godišnje odreĕena za jedno cijelo gospodarstvo, bila je na nekim vlastelinstvima u današnjoj Slovaĕkoj negdje viša, a negdje niŕa. Niti zakonom odreĕena visina obaveznog rada (jedan dan tjedno sa zapregom, a dva dana bez zaprege) niti visina davanja u naturalijama nije se odrŕavala (seljak je morao davati mjeseĕno 1 pile, godišnje 1 gusku, a cijelo naselje, koje je brojilo barem 10 gospodarstava moralo je za Boŕić dati utovljeno prase).³⁰

Osnova pravilnog davanja u naturalijama fiksnog u korist vlastelina bijaše od 14. st. devetina od onoga ŕita i vina ŕto ga je kmet pobrao. U najteŕe duŕnosti u naturalijama spadala su davanja iz »naslova gorskog prava«, naime od vinograda. Vlastelin je odreĕio koliko se ima dati moŕta ili vina, i ta je koliĕina bila fiksna bez obzira kako je te godine vinograd rodio. Ova davanja u vinu bila su obavezna ĕak i od loze u vrtovima, ŕto znaĕi i od seljaĕkog intravilanog

²⁷ Urbar vlastelinstva Crveni Kamen iz god. 1513. (Urbari feudalnih vlastelinstava u Slovaĕkoj I. priredili R. Marsina i M. Kuŕik, Bratislava 1959, 69—163. U vezi s obraĕunavanjem mjera usporedi A. Huŕĕava, Poljoprivredna mjerenja u Slovaĕkoj, Bratislava, 1972.

²⁸ Conscript. urbarii arcis Bozin (ŠSUA Bratislava, Arm. III. Lad. 2, fasc. 1, nr. 5.)

²⁹ Urbar vlastelinstva Dobra Voda iz god. 1568 (Fotokopije ŠSUA Bratislava). Iz naših opaŕanja, dakle, proizlazi, da je odmjerivanje obradive zemlje na 1 cijelo naselje u Gradiŕcu, kao i u oblasti zapadne Maŕarske veće nego u Slovaĕkoj, gdje ni na jednom vlastelinstvu nisu hrvatski kolonisti dobili dodjelu zemlje veću od 10 ha. Pritom je ulogu igrao ne samo bonitet zemlje, nego i moguĕnost uzgajanja pojedinih plodina. U hrvatskim naseljima u Slovaĕkoj, naroĕito od 16. st. ne radi se samo o uzgajanju ŕitarica, nego sve više dolazi u obzir vinogradarstvo. Na taj naĕin je razumljivo, da je odmjerivanje zemlje ovdje moglo biti niŕe, a pritom se u svemu ne radi o siromašnijem seljaku. Naravna stvar, da bi sam taj problem traŕio potanji komparativni studij, koji bi uzimao obzir i socijalnu diferencijaciju korisnika zemlje.

³⁰ Do sliĕnog zakljuĕka doŕao je i J. Mazur, koji je to pitanje pratio na vlastelinstvu Ćachtice. (Ekonomske i socijalne prilike na vlastelinstvu Ćachtice u I. polovini 17. stoljeća, Zbornik filozofskog fakulteta Sveuĕiliŕta Komenskog — historica god. XXI, Bratislava 1971, 56 i slijedeće.)

zemljišta. Ove dužnosti dopunjavali su i takozvani darovi, koji su većinom bile namirnice za stol vlastelina.

Osim obaveznog rada, kakav je bio za cijelu državu ustanovljen, bila su i razna pomaganja vlastelinu, koja su bila još teža, npr. radovi oko dvorca, razne gradnje za vlastelina i slično. Najomraženije i naročito teške dužnosti u takvom »pomaganju« vlastelinu bili su prijevozi, pogotovo takozvani prijevoz na udaljenosti.³¹ Ako pridodamo još i razne izvanredne dužnosti i davanja koja su rezultirala iz ratnih prilika (npr. davanje hrane za protutorsku vojsku ili materijalnih doprinosa za nju), obaveza davanja crkvi desetine od cijele urode, izdržavati svećenika, a ponegdje i učitelja, predavati mu određeni dio urode, zatim dužnosti, koje je svaki kmet iz Ugarske morao ispunjavati prema državi, vidimo u grubim crtama shemu dužnosti što su ih nosili na svojim leđima u jednakoj mjeri i slovački i hrvatski kmetovi u 16. st. u Slovačkoj.

Projicirajmo sada ovu sliku u konkretnu situaciju na neka vlastelinstva, na kojima su Hrvati bili naseljeni. Prema urbaru obitelji Fugger iz Crvenog Kamena iz god. 1543, urbarijalne olakšice za novo pridošle su se ticale samo cenzusa, a u manjem broju radnih ili drugih obaveza i dužnosti.³² Od vinogradarskih dužnosti vlastelinstva nisu nikoga oslobađala. Obitelj Fugger pružala je novim naseljenicima mogućnost kratkoročnih beskamatnih pozajmica (1 do 6 zlatnika na 4 godine).³³ Cenzus je relativno nizak. 40 ugarskih denara od cijelog naselja, a od pola naselja 20. Vlastelinstva naglašavaju i polažu važnost na radnu i naturalnu dužnost kmetova. Novčano davanje tipično za vinogradarske oblasti jeste vinogradarski porez, takozvani kufengab. U naturalijama daju kmetovi jaja (takozvana osterair), ili umjesto njih određenu svotu novaca. Desetina se plaća vinom iz kmetskih vinograda. Nadbiskupu pripada desetina od vina, žita, koza i pčela. Posebni porez u naturi na vlastelinstvu Crveni Kamen je takozv. dorfwein, određeni vinski porez. U naturalijama plaćaju kmetovi i svećeniku. Radne obaveze sastoje se uglavnom u obrađivanju vlastelinskih vinograda (dio toga rada je plaćen), no i na poljima. Radove izvan propisanih kmetskih obaveza vlastelinstvo honorira.³⁴ Hrvati u velikom broju naseljeni u 16. st. na vlastelinstvu Crveni Kamen, imaju zajedno s ostalim kmetovima relativno točno ustanovljene obaveze, što je neosporna prednost u usporedbi s drugim vlastelinstvima, npr. vlastelinstvom Gašpara Seredija u Pajštunu, u Svetom Juru i Pezinku. Svojevoljnost pa čak i namjerno pravljenje zla ovog vlastelina i cijelog njegovog činovničkog aparata izazvalo je čak i otpor kmetova. Ulogu branitelja kmetova preuzela je vrlo rado na sebe crkva, i to god. 1548, jer je tako upotrijebila priliku da optuži Seredija, koji je bez ikakvih zapreka počeo posizati i na crkvena primanja.³⁵ Cenzus na vlastelinstvu određen je na jedan zlatnik godišnje. Naturalna davanja sastojala su se od govedeg mesa, svinja, peradi, ovaca i sira, a katkada i od kupusa. Obavezan rad sastojao se od oranja, sjetve, kosidbe 12 dana, a zajedno s ostalim radovima 50 dana na godinu, prema sačuvanim pismenim dokumentima. Kmetovi su

³¹ Ibidem, 67.

³² Urbari feudalnih vlastelinstava I, 69—163.

³³ J. Ž u d e l, Naseljavanje i kretanje pučanstva na vlastelinstvu Crveni Kamen u doba obitelji Fugger u god. 1535—1583, (*Historijski časopis* XIII, 579).

³⁴ Urbari feudalnih vlastelinstava I, 69—163.

³⁵ Kučerova, Seljenje Hrvata, 29—36.

osim toga bili obavezani da krėmarenjem prodaju određene kolićine vlastelin-skog vina. Desetinu, naroćito ųita, ćitavu je uzimao Seredi. Kao prvo traųi radnu obavezu, a zatim naturalnu. Prema zapisima visina obaveza gotovo ne prekoraćuje zakonom ustanovljenu mjeru. No moguće je, da je ta mjera u praksi bila prekoraćivana. Najveći teret i muka za kmetove, kako mi se ćini, bijahu svojevolja i nasilja ratnog bogataša, ćovjeka bez morala Seredija.

Visina cenzusa u 16. st. je najrazlićnija na vlastelinstvu Dobra Voda i Smolenice. Kreće se od 10 do 40 denara godišnje za jedno cijelo naselje. Primici vlastelinstva baziraju se uglavnom na davanju radne obaveze, a zatim i u davanju naturalija. Kmetovi su obavezni raditi na vlastelinskim majurima. Za određenu plaću moraju obraćivati dio vlastelinskih polja. Posve specifićna duųnost na vlastelinstvu jeste dovoz vode za piće sa izvora. K davanju u novcu spada i 1 do 2 zlatnika što ih mora cijelo naselje godišnje platiti za šafran. Kao naturalija plaćaju kmetovi 2 guske, 2 kokota, pola do dvije pinte masti, 8 jaja (ili novac umjesto toga) i dva sira za cijelo naselje. Od ustrijeljene divljaći vlastelinu se predaje jedna ćetvrtina. Dvaput godišnje moraju kmetovi toćiti vlastelinsko vino. Njegova kolićina je razlićna (naselje Paderovce 13 urni, Radošovce 35 urni, što predstavlja gotovo 20 hl vina).³⁶ Gdje ima trave na neobraćenim mjestima pokraj majura tu mogu kmetovi pasti koze i goveda, a u rjećici loviti određene vrste riba.

Na osnovu sondaųnog istraųivanja što sam ga provela na onim vlastelinstvima koje sam izabrala i to u omećenom vremenskom periodu, ne mogu se, naravno, stvarati sveopći zakljućci. No moguće je konstatirati jednu ćinjenicu, naima, da su Hrvati došli u takve oblasti u jugozapadnoj Slovaćkoj i u onom vremenu kada poćinje efektivno iskorištavanje poljoprivrede, postepeno pretvaranje u alod, stvaranje majura, a s time i naglašavanje i davanje prednosti naturalnoj renti i prije svega renti od rada. Povećava se kolićina i duųina kmetovskih radova. Stavlja se akcenat na radove na majuru i to na takve radove, koji povisuju profite vlastelina. Iz gledišta kmeta, u našem slućaju Hrvata, to u praksi predstavlja postepeno povećavanje obaveza i pogoršavanje njegovog socijalnog poloųaja, pri ćemu mu vlastelin sve više i više brani da ode, da se kreće ili da pobjegne na koji naćin kmet vrlo ćesto ųeli riješiti svoju neizdrųivu situaciju. Moųe se moųda tek dodati, da je u procesu oduzimanja slobode i sve veće bijede hrvatski seljak, neopterećen navikama i obićajima nove domovine, predstavljao elemenat koji je bio pokorniji i poslućniji nego domaće pućanstvo.

Iz našeg razmatranja ipak proizlazi jedno osnovno saznanje, koje ima širu vrijednost: dok su pri polaznoj toćki kolonizacije i rekolonizacije ekonomski uvjeti hrvatskih seljaka u Slovaćkoj bili pogodniji nego što su bili ekonomski uvjeti domaćeg pućanstva, nakon što je prošlo 3 do 12 godina takozvane slobode pozicija hrvatskog seljaka se ni u ćemu nije razlikovala od pozicije slovaćkog kmeta. Mnoųina hrvatskih kmetova, preko koje se ne moųe samo olako proći, ne javlja se u ekonomskim relacijama kao samostalna etnićka ćjelina, nego postaje sastavnim dijelom ostale klase kmetova u Slovaćkoj. Ekonomsko zna-

³⁶ Urbar vlastelinstva Dobra Voda i Smolenice iz god. 1568 (ŠSUA Bratislava, fotodio). Kod preraćunavanja na današnji metrićki sistem baziram se na velićini bratislavske urne-okova, koji je za 16. st. iznosio 54,2976 lit. Pobljiųe usporedi Hušćava, Mjere i teųine, 135.

čenje migracije Hrvata u Slovačku sastoji se u brojčanom pojačanju, razmnoženju kmetske radne snage u vrijeme njenog osjetnog nedostatka.

*

Migraciju Hrvata treba poimati i uvrstiti kao organsku pojavu u sistem ekonomskih i socijalnih promjena 16—17. st. pri kojim promjenama dolazi do polarizacije evropskog razvoja. Promjena, koje u našoj oblasti vode k obnavljanju feudalnog društvenog poretka, k takozvanom drugom izdanju feudalnog prava ili k drugom kmetstvu.³⁷ Pokazuje se, da se migracija nalazi u uskoj vezi s uključivanjem plemstva u robno-novčane odnose i s njegovim nastojanjem da participira u svjetskoj trgovini koja se pojačava, što sve dovodi do ekonomskog impulsa dotada nepoznatog, a koji impuls dobiva oblik razvijanja vlastelinske ekonomike.

Proširivanje rentne osnove, to jest proširivanje broja radnih ruku, kojim se rješava i pitanje gospodarenja u vlastitoj režiji, jeste najvažniji ekonomski stimulans koji pomaže migraciju. Ostale pojave, a uz njih pogotovo turski ratovi, jesu prikladan historijski okvir, koji taj proces pomaže.

Z u s a m m e n f a s s u n g

DIE BESIEDLUNG DER SLOWAKEI DURCH DIE KROATISCHEN BAUERN UND IHRE SOZIALE LAGE

Infolge des Eindringens der türkischen Macht kam es auf der Balkanhalbinsel im 16. und 17. Jh. zu ethnischen Veränderungen, zur mehrmaligen Überschichtung der Bevölkerung, zur Übersiedlung in die Gebiete der heutigen Staaten Österreich, Ungarn, Tschechoslowakei und Rumänien. Diese Kolonisationswelle nach Mitteleuropa hatte — zum Unterschied von der deutschen Kolonisation des 12.—14. Jh. — einen ausgesprochen slawischen Charakter und spielte ihre gesellschaftliche und ökonomische Rolle. Die Verfasserin, die sich seit 1960 in breiteren mitteleuropäischen Zusammenhängen der Migration von Kroaten und Serben im 16. und 17. Jh. gewidmet hat, wählte sich für den vorliegenden Beitrag das Problem der Kroatenmigration in das heutige Gebiet der Slowakei. Sie konzentrierte sich im wesentlichen auf den Bereich von drei Fragen:

- 1 — chronologische Feststellung des Eintreffens der Kroaten in der Slowakei
- 2 — territoriale Ausdehnung der Migration
- 3 — Abriss und Auszug der Problematik der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse der Kroaten in der Slowakei im 16.—17. Jh.

Aus der breiten sozialen Palette dieser Migration hat die Autorin ihre Aufmerksamkeit den leibeigenen Ackersleuten als der zahlreichsten Komponen-

³⁷ K. M a r x — F. E n g e l s, Izabrani spisi, Bratislava 1959. s. 349—350. Za karakteristiku kmetstva usporedi također V. I. Lenjin, Razvoj kapitalizma u Rusiji (Spisi 3, Bratislava 1956, 162—166.

U vezi sa sadržajem i tumačenjem pojma »drugo kmetstvo« razvila se u slovačkoj historiografiji diskusija. Usporedi *Historijski časopis* XVIII, 1970, 39—47, materijal sa konferencije posvećene tome pitanju donio je zbornik *Historijske studije* XVII, 1972.

te gewidmet. Es wurde festgestellt, dass die Migration erstens ökonomisch-gesellschaftlichen Hintergrund hatte. Eine bedeutsame Rolle fiel dabei der türkischen Expansion, dem wirtschaftlichen Verfall auf dem Balkan, der komplizierten Lage in Ungarn, der Entvölkerung, der beträchtlichen Verlassenheit des Bodens in diesem Gebiet im Rahmen der allgemeinen Krise der feudalen Ökonomik zu.

Chronologisch bestimmt die Verfasserin drei Hauptwellen der Migration (von den dreissiger bis zu den siebziger Jahren des 16. Jh.) und territorial von Kroaten besiedelte drei Grundgebite (im wesentlichen im heutigen Areal der Westslowakei).

Der Beitrag beinhaltet zusammenfassend die Grundkriterien der Forschung und der Bestimmung der kroatischen Ethnizität in der Slowakei. Für allerwichtigst nimmt die Autorin geschriebene alte Dokumente über die Abstammung der Kroaten an. Von den übrigen Kriterien legt sie Gewicht auf den nicht ausgenutzten Fond vom Gebiet der Namensforschungslehre. Die Suche nach Familiennamen, die auf -ič oder -ovič enden und als Kriterium der kroatischen Ethnizität dienen sollten — wird ohne gründliche historisch philologische Kritik abgelehnt. Die Familiennamenbildung mit den erwähnten Endungen (auch wenn in der Transkription wie -ových, -ych oder -ovics, -ics u.ä.m.) ist nämlich eine ältere Art der Zunamenbildung auch bei den Slowaken und über ihre Existenz gibt es Belege bereits aus dem 15. Jh. und aus Gegenden, die die kroatische Migration nicht erreicht hat. Zum Schluss konstatiert die Verfasserin in diesem Beitragsteil, dass sich die Kroaten in der allseitig verwandten Umwelt der Slowakei früher oder später assimiliert haben. Noch im 20. Jh. verbleiben sprachliche Residuen der Kroaten in den Gemeinden Devínska Nová Ves, Chorvatský Grob, Čuňovo und Jarovce.

An Hand von alten zeitgemässen Materialien, namentlich von Urbarien, erläutert der Beitrag die soziale und wirtschaftliche Situation der Kroaten in der Slowakei im 16. Jh. Angaben über Flächenausmasse des den Kolonisten zugewiesenen Bodens, urbariale Lasten, Verpflichtungen und Schuldsigkeiten von Geld-, Natural- sowie Arbeitsleistungen in den einzelnen mit Kroaten besiedelten Feudalherrschaften werden erörtert. Verfasserin stellt fest, dass abgesehen von den Anfangserleichterungen und Freiheiten (auf 3—6—8—12 Jahre) die in dieser Zeit üblicherweise den Ackersleuten-Kolonisten zugestanden wurden, die kroatische Bauernschaft als Ethnikum keinerlei besondere Privilegien erlangt hat, keine die ihr irgendwelche Ausnahmen gegenüber der übrigen Masse von Leibeigenen in Ungarn zuerkannt hätten. Die wirtschaftliche Bedeutung der Migration besteht aus der zahlenmässigen Vermehrung der leibeigenen Arbeitskraft, auf der die feudale Landwirtschaft gegründet war und zwar in solchen Gegenden wo es an Arbeitskraft katastrophal mangelte und in den Krisenzeiten der feudalen Ökonomik.

Zum ersten Mal in der Historiographie wird die kroatische Migration als Teil der wirtschaftlichen und sozialen Veränderungen im Mitteleuropa des 16.—17. Jh. verarbeitet; im Laufe dieser Änderungen und mit der Polarisierung der europäischen Entwicklung in den Territorien östlich der Elbe kommt es zur Erneuerung der feudalen gesellschaftlichen Ordnung oder zur sogenannten zweiten Leibeigenschaft.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

5

U povodu 400. godišnjice hrvatsko-slovenske
seljačke bune

Z A G R E B

1 9 7 3

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Ivan KAMPUŠ, Hrvoje MATKOVIĆ,
Gordana VLAJČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

IVAN KAMPUŠ

Radovi V

Izdavač

Sveučilište u Zagrebu
Institut za hrvatsku povijest

Za izdavača

Prof. dr Ljubo Boban

Prijevod

Benjamin Tolić, Miljen Šamšalović (njemački), dr Vlasta Vince (slovenski)
dr Geno Senečić (slovački)

Lektori

Stjepan Damjanović, Jasna Penzar

Korektor

Branko Erdeljac

Za sadržaj priloga odgovara autor